

הרופא והשדים

א. הרופא והשדים

מן הימים, בהם טבעה עצמה אשתו הראשונה של פרסי ביש שלי¹ בתמוה, וביירוץ² הואשם ביחסים פרברטיים עם אנתו — נהנו אוהבי השירה ובפרט המשוררים ממנות זעומות וקצובות של שערוריות משעשעות; עד שקם דילן תומס³ והראה בעליל כי המסורת הרומנטית עוד לא פסה מן הארץ. תשומת הלב העצומה שנתעוררה סביב דילן תומס, הן אישיותו והן מפעלו הספרותי, מפריכה את האגות רואי השחורות הסבורים, כי שוב אין לציבור הרחב עניין במעשי "האינטלקטואלים".

הרומן, "דיוקנו של האמן ככלב צעיר"⁴ זכה לתפוצה גדולה. יש להוסיף כאן, כי אין הספר רומן במובן המקובל של המלה. רומן הוא כרגיל יצירה אחידה, ספר שלם העוסק בפרשה מסוימת מאספקטים שונים. "דיוקנו של האמן ככלב צעיר" הוא קובץ סיפורים מימי ילדותו ובחירתו של תומס. אין קשר והמשכיות בין הסיפורים השונים, אך כולם יחד משקפים את דמותו של תומס הצעיר —

אף שאיננו בהכרח גיבורים של כל הסיפורים שבקובץ — ומזהים בשל כך אחדות. השם הוא כמוהו פרודיה על שם ספרו של ג'יימס ג'ויס "דיוקנו של האמן כאיש צעיר"⁵) שהוא שוב שם שנטלו ג'ויס ממלכת הציור. העובדה שתומס השתמש בשם זה משכנעת אותנו כי הוא עצמו ראה את הספר כבעל נושא אחיד. בקשר להקבלה עם ג'ויס יש אף להוסיף, כי "תחת חורש החלב"⁶) מתאר קורות יום אחד, "כ"חוליסס"⁷) — אך בזאת מתחילה ומסתיימת ההקבלה. "דיוקנו של האמן ככלב צעיר" תורגם לשפות הבאות: צרפתית, איטלקית, שודית, דנית — וזכה לתפוצה גדולה.

לתפוצה קטנה יותר מן הספרים שהזכרתי עד כה זכה התסריט "הרופא והשדים"⁸).

הרופא הוא מן הדמויות המצויות ביותר בספרות העולמית. הוא מופיע בקומדיה כבטרגדיה. מוליר⁹) לא היה היחיד, שסבל מ"קומפלסס הרופא" ושפך עליו את לעגו. מבקרים הרבו לדבר על הקו ההתפתחותי המתברר את מולייר ושאו¹⁰). יש טענות בעד ונגד תפישה זו. ביהסם של ישני המחזאים לרופא, על כל פנים, יש דמיון רב.

בטרגדיה עומד הרופא לרוב בפני בעיית הקרבת היחיד למען התקדמות המדע. זאת אף הבעיה המרכזית בספרו של תומס. למעשה אפשר להגיה, כי בעיה זו אינה מיוחדת דווקא לרופא. הרי העניין נוגע לאנשי מדע בכל השטחים. בכל זאת הרי לעיתים קרובות בספרות מופיע הרופא כמי שנושא בכובד הבעיה. אולי הסיבה לכך היא שהרופא אינו איש המדע הטהור. הוא מתווך בין האדם ובין המדע, ועל כן נתקל בבעיות מוסריות יותר מאשר החוקר התלוש מן המציאות.

אך מוטב, כפי שאומר לויס קרול¹¹), להתחיל באתחלה, להמשיך עם האמצע ולסיים בסוף. היה זה מעשה היסטורי אוטנטי, בעיר אדינבורג, בירת סקוטלנד, בשנת 1827. (כתביו האחרים של תומס כתובים על ולס, מולדתו ומקום מגוריו הקבוע). באותה תקופה נחשב עדיין ניתוח הגופה אחר המות כפגיעה בכבוד המת, ורק עבריינים שמצאו את מותם בידי התליין נמסרו לאחר מותם לידי החוקרים. המחסור בגוויות לצרכי לימוד הביא להתפתחות מקצוע מיוחד: שודדי הקברים. אם בזמן העתיק שדדו את קברות המלכים והאצילים מאוצרות כסף וזהב, הרי עתה היו מעוניינים בגוויות עצמן. לפתוח קברים על מנת להוציא את הגופות היתה מלאכה מסובכת למדי. נוסף על כך, הרי הגוויות שנמצאו לעיתים כבר לא היו ראויות לשימוש, להשגת גופות טריות היה אמצעי נוח יותר: רצח. בדרך זו בחרו בורק והר, שזכו אחר כך לפרסום רב, אם גם לא חיובי. בורק והר סיפקו גופות מתים לצרכי ניתוח לד"ר קנוקס, שניהל ב"ס באנטומיה, תמורת תשלומים גבוהים. לאחר שנתגלה סוד השגת הגופות — הווג רצה להתעשר במהירות מופרות — הועמדו הרוצחים למשפט. בורק חוייב והוצא

להורג, הר זוכה, לא משום שהיה חף מפשע אלא משום ששימש כעד הכתר. הרופא לא הואשם ולא הועמד לדין, אך הוא נדחה ע"י התברת והוכרח לעזוב את העיר. מקרה זה הביא לחקיקת חוקים במדינות רבות שאיפשרו השגת גווית בדרך תוקית.

סיפור המעשה טומן בחובו אפשרויות דרמטיות נרחבות. תומס השב על הנושא משך שנים. הוא מזכיר את השמות בורק והר ב"דיוקנו של האמן ככלב צעיר" שיצא לאור שבע שנים לפני "הרופא והשדים". אל לנו לשכוח כי לתומס היה חוש דרמטי. הוא עצמו היה קריין מעולה ובעל כשרונות דרמטיים. תומס היה בעיקרו משורר ולא מספר. צירוף היסוד הדרמטי והשירי יצרו את "הרופא והשדים". היצירה כולה מעוררת חוויית שירה; בתחילה אנו מופתעים קמעה לקרוא הערות במה ושוליים, תאורי אנשים לצורך הופעה, המהווים פרקי שירה בפני עצמם. מעולם לא היינו מניחים, כי סיפורו של סרט, על כל התוספות שבו, עלול להיות שירה טהורה. אפקט מעניין אחר משיג תומס בפיתוח הנושא. כפי שצינו, המחזה מבוסס על עובדה היסטורית, מעשה שהיה. אף הפרטים הקטנים מבוססים בחלקם הגדול על עובדות: דרך השגת הגופה הראשונה, מקצועו של הר — הוא החזיק מלון עלוב ורצח חלק מבאיו, ולבסוף, שתי הרציחות שהביאו לגלוי, באשר הנרצחים היו דמויות ידועות באדינבורג: נערה מופקרת וילד מפגר בשכלו. והנה כל החומר העובדתי משמש לבניין שאינו ריאליסטי, אלא סוריאליסטי. הספר מכיל סממנים של אגדה יותר מהווי מציאותי. אגדה מפחידה, חזיון בלהות, מאלה שהפסיכולוגים מייעצים להוציא מן הרפרטואר של ספרות ילדים, — אך אגדה. סיפור זה, המבוסס על מציאות, קרוב במהותו דווקא לסיפורי הפרוזה הפנטסטיים של תומס, — אם שהוא מובן יותר.